

УДК 378: 37. 091 – 047.22

DOI: 10.35619/iiu.v1i19.617

Баліка Людмила

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики виховання
Рівненського державного гуманітарного університету,
м. Рівне, Україна
ORCID: 0000-0003-0042-7744
e-mail: liudmyla.balika@rshu.edu.ua

Філоненко Руслана

викладач кафедри педагогіки,
освітнього менеджменту та соціальної роботи
Рівненського державного гуманітарного університету,
м. Рівне, Україна
ORCID: 0009-0008-9395-487X
e-mail: RuslanastepanivnaF@gmail.com

ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ВОЛИНІ (20-30-ті рр. XX ст.)

Анотація. У статті зосереджено увагу на важливості глибокого переосмислення накопичених педагогічних ідей в історії освіти, теорії та практиці навчання і виховання, в історії української культури та літератури. Доведено, що українські педагоги, літератори, письменники міжвоєнного періоду здійснювали активну просвітницьку діяльність, досвід якої є цінним та актуальним в сучасних реаліях розвитку української освіти, як і їхні педагогічні ідеї.

Акцентовано увагу на громадсько-просвітницькій діяльності української інтелігенції Волині у 20-30-х роках XX століття, серед яких: В. Бобинський, І. Власовський, О. Гаврилюк, Г. Жежко, С. Козицький, Я. Кондра, М. Левицький, О. Левчанівська, О. Лятуринська, В. Мізинець, В. Островський, К. Поліщук, О. Пекарський, А. Річинський, С. Скрипник, У. Самчук, М. Тележинський і багато інших.

Обґрунтовано думку, що родина Косачів була потужним центром зв'язків між провідними українськими діячами Волині, провадила широку літературну, наукову, педагогічну, культурно-просвітницьку та фольклористичну діяльність.

Проаналізовано просвітницьку діяльність та педагогічні ідеї українських письменників, як-то: Лесі Українки, О. Левчанівської, У. Самчука, В. Островського, Г. Журби. Відзначено роль «Просвіти» та Союзу жінок у боротьбі із занепадом української школи на Волині міжвоєнного періоду.

Доведено, що твори українських письменників Волині міжвоєнного періоду (20-30-ті рр. XX ст.) цінні не лише для української літератури, а й для педагогічної науки, позаяк саме через свої твори вони відстоювали рідну мову,

культуру, зберігали національні традиції у вихованні, сприяли формуванню національної свідомості та вихованню громадянина-патріота.

Ключові слова: українські письменники, педагогічні ідеї, просвітницька діяльність, Волинь, література, міжвоєнний період (20-30-ті рр. XX ст.).

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку педагогічної науки актуальною є потреба глибокого переосмислення накопичених педагогічних ідей в історії освіти, теорії та практики навчання і виховання, в історії української культури та літератури. Вітчизняна історико-педагогічна наука цілісно і системно вивчає педагогічні погляди, просвітницьку діяльність педагогів і культурно-освітніх діячів минулого. Проте в українській історії педагогіки вивченню поглядів і діяльності просвітників і педагогів окремих регіонів традиційно приділяється значно менше уваги, ніж дослідженням діяльності постатей центральної частини країни. Попри це, педагоги, культурні діячі, письменники Волині, Закарпаття, Буковини, Слобожанщини 20-30-х років XX ст. здійснювали активну просвітницьку діяльність, яка є цінною та актуальною в сучасних реаліях розвитку української освіти й потребує ґрунтовного аналізу, як і їхні педагогічні ідеї.

Аналіз останніх досліджень з проблеми засвідчив, що педагогічні погляди окремих українських письменників були предметом досліджень Н. Білянської, Л. Ковалець, А. Животенко-Піанків, Н. Побірченко, Г. Белан, Т. Пантюк, Н. Слюсаренко, М. Чепіль, О. Петренко та ін.

Діяльність представників письменницької творчої інтелігенції Волині міжвоєнного періоду відображено у наукових розвідках Л. Понедельник (2019). Аналіз наукової, видавничої, освітньо-просвітницької праці українських письменників та їхній внесок у розвиток вітчизняної науки і освіти кінця XIX – початку XX ст. здійснили М. Багрій та Г. Білавич (2020). Роль українських письменників, педагогів у громадсько-просвітницькому русі Волині, значення їхньої праці для збереження та розвитку національної культури, освіти за міжвоєнної доби XX сторіччя аналізував Г. Пустовіт (2020).

Метою пропонованої розвідки є здійснення аналізу просвітницької діяльності та педагогічних ідей українських письменників Волині у міжвоєнний період задля усвідомлення їхньої цінності для збереження і розвитку національної культури та освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Знання мови, історії, культури є необхідною умовою формування й збереження національної ідентичності українського народу, що особливо гостро постало після вторгнення в Україну. Українські письменники Волині міжвоєнного періоду не лише здійснили суттєвий внесок в історію літератури, узбагачення української педагогіки, а й заклали надійний підмурівок усвідомлення та осмислення власної національної ідентичності.

Просвітницька діяльність та педагогічні ідеї українських письменників Волині (20–30-ті роки XX ст.) є актуальними та цінними з погляду сучасної української педагогічної думки.

Аналіз громадсько-просвітницької діяльності української інтелігенції на Волині у 20-30-х роках XX століття засвідчив, що її представники

зреалізовували титанічну громадсько-політичну, культурно-освітню діяльність. Зокрема, це В. Бобинський, І. Власовський, О. Гаврилюк, Г. Жежко, С. Козицький, Я. Кондра, М. Левицький, О. Левчанівська, О. Лятуринська, В. Мізинець, В. Островський, К. Поліщук, О. Пекарський, А. Річинський, С. Скрипник, У. Самчук, М. Тележинський і багато інших.

Приміром, родина Косачів була потужним центром зв'язків між провідними українськими діячами Волині, провадила широку літературну, наукову, педагогічну, культурно-просвітницьку та фольклористичну діяльність. Зокрема, це українська письменниця Олена Пчілка, її чоловік, засновник «Старої громади» і відомий громадський діяч – П. Косач, їхні діти: Михайло Косач – засновник літературного гуртка «Плеяда», юрист і письменник, Оксана Косач-Шимановська – музикантка і перекладачка, Ольга Косач-Кривинюк – письменниця, етнографія, членкиня Київської «Просвіти», Микола Косач – відомий громадський діяч, Лариса Косач (Леся Українка) – найвідоміша українська поетеса, з чоловіком К. Квіткою, відомим музикантом і фольклористом, Юрій Косач – онук відомої поетеси, драматурга та редактора Олени Пчілки та ін. (Багрій та Білавич, 2020).

Леся Українка – національно-культурний діяч українського народу, яка у своїх творах, апелюючи до національної свідомості українського народу, намагалася утвердити ідею історичного безсмертя нації. Твори письменниці – це скарбниця не лише української та світової літератури, а й педагогіки. Леся Українка відстоювала рідну мову, культуру та національні традиції у вихованні, практикуючи всі виховні аспекти у світлі завдань громадянського виховання. Педагогічні ідеї української письменниці про народну освіту не можна відмежувати від усієї системи її переконань і поглядів.

Зокрема, у нарисі «Школа» письменниця виступала проти злочинної влади, яка свою діяльність спрямовувала на обмеження бюджетних асигнувань на народні школи та пригноблення вчителів і учнів (Кубанов, 2021, с. 563).

У збірниках «Дитячі ігри, пісні та казки Ковельського, Луцького і Новоград-Волинського повітів Волинської губернії» (1902 р.), «Народні мелодії з голосу Лесі Українки» (1917-1918 рр.), підручнику «Стародавня історія східних народів» письменниця розкриває питання освіти і культури українського народу.

У творах «Над морем», «Помилка», «Дружба» тощо Леся Українка порушує питання родинного, морального виховання, формування етичних, естетичних та моральних якостей з метою виховання в особистості патріотизму та відданості Батьківщині. Наприклад, у повісті «Над морем» авторка доводить, що в сім'ях бідних та працюючих людей народжуються чесні та гідні громадяни, а в сім'ях заможних людей, де праці не відводиться належне місце у вихованні, – непотрібні і часто аморальні особистості (Черненко, 2009).

О. Левчанівська – одна із відомих волинських діячок, педагогиня, парламентарка та просвітниця. Вона брала активну участь в просвітньому русі, очолювала благодійну секцію товариства «Просвіта», брала участь в організації українських шкіл і вчителювала. У 1922 році була обрана до польського сенату і працювала в комісії закордонних справ. Також варто

відзначити, що О. Левчанівська була публічною дипломаткою та спів захисницею Міжнародної жіночої ліги за мир та свободу (Пустовіт, 2020, с. 42).

Аналізуючи педагогічні погляди Уласа Самчука, варто відзначити, що вони суголосні з сучасними ідеями національно-патріотичного виховання, з формуванням національної свідомості та вихованням громадянина-патріота. У творах У. Самчука простежується інтерес письменника до проблем освіти, актуалізується увага на ролі книги, вчителів та закладів освіти у формуванні особистості. Наскрізна думка, яка проходить через зміст творів письменника: «...без освіти, без знання, без відповідного виховання людина не може бути повновартісною» (Приймас, 2008, с. 13).

В основі філософсько-виховної концепції У. Самчука лежить ідеал повноцінної, глибоко мислячої, активної людини прямого характеру, народженої у складний період нашої історії, незважаючи ні на що, знаходить в собі сили для протесту та боротьби з ворогами власного народу. Для У. Самчука герой – це особистість, яку можна знекровити і побити, але не підкорити (Приймас, Новак, 2023).

Ще одним відомим просвітником Волині є літератор В. Островський, який головною справою свого життя вважав розв'язання «українського питання». Український письменник був активістом Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО) та проводив агітації напередодні виборів до польського сейму, за що був заарештований. Згодом став палким прихильником ідей волинського селянства, описавши його злиденне життя в праці «Сільське страхіття». В. Островський, вболіваючи за освіту народу, писав україномовні підручники для учнів початкових шкіл, видавав журнали «Нарід», «Наш світ», газету «Нова доба». Зокрема, на сторінках тижневика «Наш світ», редактором якого він був, розміщувалися статті на теми церковного, громадського, національного життя, інформація про нові періодичні видання, книги та рецензії, огляди літератури. Тижневик мав яскраво виражене проукраїнське спрямування, зокрема, на його сторінках публікували оригінальні твори І. Атаманюка, Г. Журби, І. Зубенка, У. Наріжної, П. Ковалю-Степового та інших письменників і поетів. Роль журналу в житті мешканців Волині відображена в листі до редакції від одного з читачів: «... даєте змогу розвинути крила новим силам, які своєю працею підносять Волинь до вищого ступеня культури... «Наш світе», волинський часопису, що на своїх сторінках даєш світові знати, що Волинь живе» (Понедельник, 2015, с. 79). Український письменник розумів, що за відсутності фінансової спроможності «завдання високої літератури можна і треба виконувати засобами масового, загальнодоступного мистецтва» (Понедельник, 2016, с.84).

Яскравою представницею української інтелігенції була волинська письменниця, просвітянка Галина Журба, яка працювала бібліотекарем на громадських засадах. Письменниця часто зверталася до читачів мовою героїв, читала лекції з історії українського народу, прищеплювала любов до природи краю. І хоча Галина Журба походила зі шляхетського роду галицького Поділля та вихована в традиціях польської культури, вона ніколи не забувала про своє українське коріння (по материнській лінії – рід Копистинських), самостійно опанувала українську мову, літературу, культуру.

Її оповідання та публіцистичні статті з'являлися на сторінках волинської преси. У статті «З'ясування позицій» Галина Журба наголошувала: «мета наша – вкорінити глибоко в думку нашого працюючого народу почуття національної гідності, незалежності, самородности й віри у свої власні сили і в цих засадах виховувати український нарід... Бо нічого не вартий той нарід, що культурно слабкий, а політично не організований» (Понедельник, 2016, с.61).

Варто наголосити, що українські письменники міжвоєнного періоду не лише сприяли розвитку просвітницького руху на Волині, а й проводили важливу культурно-просвітницьку роботу серед дітей, молоді та дорослих через читальні та бібліотеки, пропагували українську національну ідеологію, працюючи в різноманітних товариствах та громадських інституціях, зокрема: «Рідна школа», Союз українок, Товариство опіки над школами імені Лесі Українки, «Пласт», «Просвіта» тощо.

Приміром, товариство «Просвіта», у складі якого були українські письменники Волині, характеризувалося розмаїттям форм і напрямів просвітницького руху. Активісти-просвітяни читали лекції різноманітної тематики: «Любов до рідного краю в українських письменників» (В. Федоренко), «Про українську мову» (Х. Приступа), «Розвиток українського театру», «Творчість Павла Грабовського», «Національні здобутки українського народу» (Р. Шкляр), «Б. Грінченкойого творчість» (І. Власовський) (Пустовіт, 2020, с. 43).

Значимою була роль товариства «Просвіта» у боротьбі із занепадом української школи на Волині. Окрім роботи безпосередньо в цих закладах, активіститовариства виділяли частину коштів з бюджетуорганізації, збирали пожертви на розвиток цих закладів, поповнювали бібліотечні фонди українськими виданнями тощо. Варто наголосити також і на діяльності педагога-сподвижника І. Власовського, який у 1920 р. розбудовував «Просвіту» в Луцьку, керував культурно-освітньою секцією філії. Педагогом-письменником було створено Луцьку чоловічу гімназію, яку він не лише очолював до 1924 р., а й українізував. І. Власовський доклав зусилля до реорганізації гімназії з чоловічої до змішаної.

Активну діяльність з популяризації творчості українських письменників на Волині здійснював Союз жінок. На численних публічних просвітницьких заходах вони намагалися пробудити національну свідомість і любов до Батьківщини, доносячи живі твори авторів до широкої аудиторії. Союз українок Волині багато зробив для підвищення освітнього та культурного рівня українського населення, ліквідації неписьменності, боротьби за рідну мову та школу, навчання дітей українською мовою. Одним з головних завдань української просвіти було самовиховання та самоосвіта. Яскравим прикладом цього є просвітницька діяльність письменниці, активістки Союзу українок Волині Антоніни Горохович, яка наголошувала на важливості розширення мережі бібліотек та читалень, поширення української літератури з-поміж населення (Понедельник, 2016, с.111).

Українські письменники та публіцисти були особливо зацікавлені в національному вихованні дітей та підлітків засобами рідної мови. Завдяки зусиллям І. Власовського, А. Животко, О. Карпінського, О. Левчанівської,

А. Нивинського, В. Островського, А. Річинського та інших майже в кожній бібліотеці було створено окремий відділ для юних читачів зі спеціально підбраною тематичною літературою. З метою популяризації української книги та читання загалом організовувалися «мандрівні бібліотеки» – невеликі книгозбірні, які переїжджали з регіону в регіон, де не було читалень. Завдяки таким «мандрівним бібліотекам» люди мали можливість читати українські книжки (Савчук, 1996, с. 62–63).

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, аналізуючи просвітницьку діяльність та педагогічні ідеї українських письменників волинського краю упродовж міжвоєнного періоду (20–30-ті рр. XX ст.), можемо зробити висновок, що їхня діяльність була зумовлена тодішньою суспільно-політичною дійсністю. У міжвоєнний період на Волині українські письменники здійснювали активну просвітницьку діяльність, яка сприяла розвитку національної культури, розбудові українського шкільництва, утвердженню української національної ідеї. За умов польського панування українські письменники виступали проти полонізації української школи, боролися за розвиток української освіти і культури.

Перспективи подальших наукових пошуків бачаємо в аналізі просвітницької діяльності та педагогічних ідей українських письменників Волині періоду Другої світової війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Понедельник, Л. (2019). Літературне життя на Волині в 1920–1930-ті роки: суспільно-політичні умови, угруповання, персоналі. *Краєзнавство*. № 4, сс. 50–54.

Багрій, М. та Білавич, Г. (2020). Наукова, освітня, публіцистична діяльність українських письменників – членів НТШ у Львові (кінець XIX – початок XX ст.). *Інноватика у вихованні*. Випуск 11. Том 1, сс. 25–35.

Пустовіт, Г. (2020). Громадсько-просвітницька діяльність українських письменників Волині (20–30-ті рр. XX ст.). *Гірська школа Карпат*. № 23, сс. 41–44.

Кубанов, Р. (2021). Педагогічні ідеї Лесі Українки. *Ідеологія національної аристократії (на пошану 150-річчя від дня народження Лесі Українки): зб. наук. пр. за матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю 25 – 26 лютого 2021 року*. Львів: Друкарня Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького. сс. 562–567.

Черненко, В. (2009). Педагогічні ідеї про національну школу і виховання у творчій спадщині Лесі Українки. *Витоки педагогічної майстерності. Серія : Педагогічні науки*. Вип. 6, сс. 136–140.

Приймас, Н. (2008). *Просвітницька діяльність та педагогічні погляди Уласа Самчука (1905–1987 рр.)*. Кандидат педагогічних наук. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.

Понедельник, Л. (2016). *Літературно-мистецьке життя Волині у міжвоєнний період (1921–1939 рр.)*. Кандидат історичних наук. Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки.

Савчук, Б. (1996). Волинська «Просвіта». Рівне: Ліста. 154 с.

REFERENCES

Poniedielnyk, L. (2019). *Literaturne zhyttia na Volyni v 1920–1930-ti roky: suspilno-politychni umovy, uhrupovannia, personali* [Literary Life in Volhyn in the 1920s and 1930s: Socio-Political Conditions, Groups, and Personalities]. *Kraieznavstvo*. No 4, ss. 50–54. [in Ukrainian]

Bahrii, M. ta Bilavych, H. (2020). *Naukova, osvitnia, publitsystychna diialnist ukrain skykh pysmennykiv – chleniv NTSh u Lvovi (kinets XIX – pochatok XX st. [Scientific, Educational, and Journalistic Activities of Ukrainian Writers-members of the Scientific Society in Lviv (the end of the 19th – the beginning of the 20th century)]*. *Innovatyka u vykhovanni*. Vypusk 11. Tom 1, ss. 25–35. [in Ukrainian]

Pustovit, H. (2020). *Hromadsko-prosvitnytska diialnist ukrain skykh pysmennykiv Volyni (20-30-ti rr. XX st) [Public and Educational Activities of Ukrainian Writers of Volyn (20-30s of the 20th Century)]*. *Hirska shkola Karpat*. No 23, ss. 41–44. [in Ukrainian]

Kubanov, R. (2021). *Pedahohichni idei Lesi Ukrainky [Pedagogical Ideas of Lesia Ukrainka]. Ideolohynia natsionalnoi arystokratii (na poshanu 150-richchia vid dnia narodzhennia Lesi Ukrainky): zb. nauk. pr. za materialamy vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu 25 – 26 liutoho 2021 roku*. Lviv: Drukarnia Lvivskoho natsionalnogo medychnoho universytetu imeni Danyla Halytskoho. SS 562–567. [in Ukrainian]

Chernenko, V. (2009). *Pedahohichni idei pro natsionalnu shkolu i vykhovannia u tvorchii spadshchyni Lesi Ukrainky [Pedagogical Ideas About the National School and Education in the Creative Heritage of Lesia Ukrainka]. Vytoky pedahohichnoi maisternosti. Seriya : Pedahohichni nauky*. Vyp. 6, ss. 136–140. [in Ukrainian]

Pryimas, N. (2008). *Prosvitnytska diialnist ta pedahohichni pohliady Ulasa Samchuka (1905-1987 rr.) [Educational Activities and Pedagogical Views of Ulas Samchuk (1905-1987)]*. *Kandydat pedahohichnykh nauk. Ternopilskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni Volodymyra Hnatiuka*. [in Ukrainian]

Poniedielnyk, L. (2016). *Literaturno-mystetske zhyttia Volyni u mizhvoiennyi period (1921–1939 rr.) [Literary and Artistic Life of Volyn in the Interwar Period (1921-1939)]*. *Kandydat istorychnykh nauk. Skhidnoievropeyskyi natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky*. [in Ukrainian]

Savchuk, B. (1996). *Volynska «Prosvita» [The Volyn Prosvita]*. Rivne: Lista. 154 s. [in Ukrainian]

EDUCATIONAL ACTIVITIES AND PEDAGOGICAL IDEAS OF UKRAINIAN WRITERS OF VOLYN (20-30s OF THE 20th CENTURY)

Liudmyla Balika

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at Theory and Methods of Education Department,
Rivne State University for the Humanities,
Rivne, Ukraine

ORCID: 0000-0003-0042-7744

e-mail: luidmyla.balika@rshu.edu.ua

RuslanaFilonenko

Lecturer at Pedagogy,
Educational Management and Social Work the Department,
Rivne State University for the Humanities,
Rivne, Ukraine

ORCID: 0009-0008-9395-487X

e-mail: RuslanastepanivnaF@gmail.com

Abstract. The article provides the importance of a deep rethinking of the accumulated pedagogical ideas in the history of education, theory and practice of teaching and upbringing, in the history of Ukrainian culture and literature. It is proved that Ukrainian teachers, writers, and literary figures of the interwar period carried out active educational activities, whose experience is valuable and relevant in the current realities of the development of Ukrainian education, as well as their pedagogical ideas.

The article focuses on the public and educational activities of the Ukrainian intelligentsia of Volyn in the 20-30s of the 20th century, including: V. Bobynskyi, I. Vlasovskyi, O. Havryliuk, H. Zhezhko, S. Kozytzkyi, J. Kondra, M. Levytskyi, O. Levchanivska, O. Liaturynska, V. Mizynets, V. Ostrovskyi, K. Polishchuk, O. Pekarskyi, A. Richynskyi, S. Skrypnyk, U. Samchuk, M. Telezhynskyi and many others.

The author substantiates the idea that the Kosach family was a powerful centre of connections between leading Ukrainian figures of Volyn, and conducted extensive literary, scientific, pedagogical, cultural, educational and folklore activities. The author analyses the educational activities and pedagogical ideas of Ukrainian writers, such as: Lesia Ukrainka, O. Levchanivska, U. Samchuk, V. Ostrovskyi, H. Zhurba. The role of Prosvita and the Women's Union in the fight against the decline of the Ukrainian school in Volyn in the interwar period is noted.

It is proved that the works of Ukrainian writers of Volyn of the interwar period (20-30s of the 20th century) are valuable not only for Ukrainian literature, but also for pedagogical science, since it was through their works that they defended their native language and culture, preserved national traditions in education, and contributed to the formation of national consciousness and the education of a patriotic citizen.

Keywords: Ukrainian writers, pedagogical ideas, educational activities, Volyn, literature, interwar period (20-30s of the 20th century).

Стаття надійшла до редакції 21.04.2024 р.